

kontekstu, upozorava van Dartel, treba shvatiti i Velimirovićevu misao da Židovi više nisu potrebni jer su ispunili svoju zadaću. Van Dartel kaže kako je Velimirović znao za uništavanje Židova, te je tu činjenicu integrirao u svoj teološki pogled na Europu. Stoga su bez uspjeha napori srpskih teologa koji pokušavaju izdvojiti takve Velimirovićeve ideje iz cjeline njegove teološke misli. Slijedeći takve ideje episkopa Velimirovića, van Dartel zaključuje kako je on morao doći do pretpostavke o pojavi nekoga drugog izabranog naroda, u ovom slučaju srpskog. No, izabranost srpskog naroda može se održati samo pod uvjetom da on ostane vjeran pravcu koji je postavio sveti Sava. Stoga srpski narod mora izbjegavati sve utjecaje koji dolaze sa Zapada, jer je Zapad odbacio Boga. Završavajući svoj članak, van Dartel je upozorio kako je u takvim stavovima opasnost pojave religijskog nacionalizma i fanatizma, te da bi se SPC trebala kritički postaviti prema Velimirovićevoj teološkoj koncepciji povijesti, i umjesto apsolutizacije vjersko-nacionalne tradicije, prihvatiti ideje ekumenizma i moderne kulture.

Posljednji članak u časopisu, pod naslovom »Mržnja na Balkanu«, napisao je Ronald Grossarth-Maticek, pokušavajući odgovoriti na pitanje po kojim bi se kriterijima mogli razlikovati demokrati od nacionalista na Balkanu, te kakva bi trebala biti uloga inozemstva u ratu na prostoru bivše Jugoslavije. Autor je rat u BiH i Hrvatskoj promatrao kao dio postkomunističke krize identiteta. Sociopsihopatološki pristup ratu sastojao bi se u analizi društvenog sustava, individualne psihopatologije. Po njemu, u Hrvatskoj, BiH i Srbiji postoje tri politička pravca: nasljednici komunističkog sustava, nacionalističko-fašističke stranke, koje žele etničko čišćenje, te demokratske struje usmjerene Zapadu. Nacionalisti su na vlasti i u Hrvatskoj i u Srbiji, a karakteriziraju ih optužbe druge strane kako je samo ona kriva za rat, povijesna regresija i obrana vlastitog teritorija od uljeza. S druge strane, hrvatski demokrati najveću krivnju za rat pripisuju drugoj strani, dok srpski demokrati govore o podjednakoj krivnji za rat. Iako autor govori kako bi države i nacije bivše Jugoslavije trebale spoznati da ratovi vođeni nacionalističkim motivima slabe njih same iz dana u dan, nije precizno iznio koji bi to bili nacionalistički motivi. Po njegovu mišljenju, »nacionalistički« ratovi mogu se zaustaviti protumjerama na demokratskoj i međunarodnoj fronti, tj. uvođenjem privrednog tržišta primjerenog mogućnostima dotičnih zemalja i mentalitetu stanovništva. Završavajući svoj članak, Maticek upozorava na opasnost širenja radikalnog nacionalizma i militantnog akcionizma još šire po Balkanu, unatoč zapadnoj intervenciji.

Zlatko Kudelić

**HISTORIJSKI ZBORNIK, XLIV (1), Zagreb, 1991., 290 str.,
Izdavač: Društvo za hrvatsku povjesnicu**

Historijski zbornik izlazi kontinuirano od 1948. godine i predstavlja jedan od najznačajnijih hrvatskih povijesnih časopisa. Ovaj broj časopisa tiskan je u trenutku kada se Republika Hrvatska, nakon proglašenja neovisnosti, našla izložena apokaliptičkom naletu srbijansko-crnogorskog »barbarogenija« i njegove udarne snage – tzv. JNA. Stoga su u posebnoj rubrici časopisa »Dokumenti« objavljeni apeli, priopćenja i prosvjedna pisma koji svjedoče o prinosu hrvatskih povjesničara novom demokratskom sustavu i njihovu promicanju istine o Hrvatskoj na međunarodnom planu. Osim toga, na plenumu hrvatskih povjesničara od 25. rujna 1991., donijeta je odluka o promjeni imena »Saveza povjesnih

društava Hrvatske« u »Društvo za hrvatsku povjesnicu«. U posebnom prilogu »Riječ za Dubrovnik« Odsjek za povijest Filozofskog fakulteta u Zagrebu, kao središnja povijesna institucija hrvatskog naroda, uputio je apel za zaštitu Dubrovnika, koji je od listopada 1991. postao jednim od simbola ratnih stradanja Hrvatske. Autori apela ukazali su na uzročnu povezanost između dugo njegovanih teza srpske historiografije o Dubrovniku kao »dijelu historije srpskog naroda« i ratne tragedije koja je zahvatila Dubrovnik.

U ostalim, uglavnom stalnim rubrikama časopisa, uvršten je niz kvalitetnih znanstvenih priloga. Vladimir Bedenko je u članku »Mons Gradyz iuxta Zagrabiam« upozorio na probleme nastale u hrvatskoj historiografiji u svezi s interpretacijom isprve kojom je kralj Bela IV. zagrebačkom kaptolu 1274. godine poklonio brežuljak Gradyz. Nasuprot dosadašnjim objašnjenjima – da se isprava odnosi na brdo Grech i na obrambenu kulu Popov toranj (Tkalčić, Klaić, Karaman i dr.), autor je utvrdio da se naziv Gradyz odnosi na Mevedgrad, gdje je kaptol podigao utvrdu polovicom XIII. stoljeća. Ukazuje da je identičnost naziva tih dvaju povijesnih lokaliteta, koja se javlja tek u XVI. stoljeću, omogućila kaptolu da tu darovnicu upotrijebi kao dokaz svoga vlasništva nad Popovim tornjem u trenutku kada je Medvedgrad bio za Crkvu izgubljen. U prilogu »Stvarnost u pozadini jedne epske pjesme« Miroslav Brandt je upozorio na nesklad između mitskog lika kraljevića Marka i onog koji ocrta povijesna dokumentacija. Ivica Prlander razmatra sporazum u Tati iz 1426. godine, kojim srednjovjekovni ugarsko-srpski odnosi ulaze u najsloženiju etapu. Uzrok relativiziranju sporazuma u srpskoj historiografiji pronalazi u dijelu dokumenata koji govori o pripadnosti zemalja kojim vladaju srpski despoti (dijelovi Mačve, Golubac, Beograd) ugarskoj kruni. Damir Karbić u članku »Marginalne grupe u hrvatskim srednjovjekovnim društvima od druge polovice XIII. stoljeća do početka XVI. stoljeća« ističe temeljni nedostatak u dosadašnjim razmatranjima marginalnih društvenih skupina u europskoj (J. Le Goff) i hrvatskoj historiografiji (N. Budak, T. Raukar i dr.). Naime, navedeni autori nisu točno razgraničili pojam marginalnosti od pojma isključenosti, iako su ga naznačili. D. Karbić smatra da to sigurno ne mogu biti istoznačni pojmovi. Na temelju primjera grupa marginalnih i isključenih ljudi, poznatih iz naše izvorne građe, definirao je pojmove marginalno i isključeno i klasificirao ih, te ukratko prikazao institucije prevencije kojima se društvo štitilo od marginalnih skupina. Ante Sekulić razmatra djelatnost Šimuna Bratulića i Mirka (Emerika) Esterhazyja, najistaknutijih biskupa pavlinske redovničke zajednice, koji su preuzeli zagrebačku crkvenu upravu i svojim djelovanjem pružili velik prinos skladnom crkvenom i državnom životu Hrvatske svoga vremena. Posebice ukazuje, na činjenicu da su pavlini, koji su se do tada služili svojim bogoslužnim knjigama, na redovničkom zboru u Lepoglavi 1600. godine, pod predsjedanjem poglavara reda i zagrebačkog biskupa Šimuna Bratulića, prihvatili rimski misal i Časoslov pape Pija V. te su se tim uključili u bogoslužno zajedništvo Katoličke crkve. Šime Ljubić je u članku »Prinos poznavanju prerade u Splitu u XIX. stoljeću«, nasuprot ocjenama Grge Novaka, ustvrdio da se manufakturna proizvodnja Splita u XIX. stoljeću počela pretvarati u industrijsku nadilazeći lokalne okvire. Ivan Kampuš razmatra razvoj visokoškolske nastave u Hrvatskoj do 1914. Ocrta najvažnije momente u tom procesu: otvaranje isusovačke gimnazije u Zagrebu 1607. godine, osnutak Akademije 1669., djelovanje Političko-kameralnog studija u Varaždinu od 1769 do 1772, utemeljenje Pravoslavne akademije 1850. i otvaranje Sveučilišta u Zagrebu 1874. Franko Mirošević ukazuje na odraz političkih suprotstavljanja u lokalnom tisku južne Dalmacije nakon stvaranja Kraljevine SHS. Gerhard Pferschy je na primjeru Štajerskoga zemaljskog arhiva uputio na mijene arhivskih funkcija od feudalne države do našeg doba.

Rubrika »Grada« sadrži dva priloga. Dušan Mlacović upozorava na netočnosti koje su se pojavile pri objavljivanju popisa rapskih vijećnika iz 1372. i 1388. godine kod F. Račkoga, koje je T. Smičiklas prenio u Codex Diplomaticus. Damir Agičić u radu »Statuti tajne Garašanirove organizacije za pripremu ustanka protiv turske vlasti u slavenskim pokrajinama Turskog carstva« donosi integralni tekst statuta autora Matija Bana i Tome Kovačevića.

U rubrici »Iz povijesti historiografije« uvršteno je pet priloga. Lujo Margetić upozorava na veći broj nepreciznosti u prijevodu Dubrovačkog statuta iz 1272. na hrvatski

jezik, koji je 1990. izdao Historijski arhiv iz Dubrovnika. Tomislav Raukar razmatra temeljne odrednice znanstvenog djela Grge Novaka. Ukazuje na dvije radne konstante: 1) dugu i dosljednu istraživaču usmjerenost prema povijesti Dalmacije; 2) istraživačku usmjerenost k novim područjima, napose prema problemima društvenog i gospodarskog razvoja Dalmacije. Za knjigu Grge Novaka Split u svjetskom prometu (Split, 1923.) Raukar je ustvrdio da je najava rađanja nove discipline – istraživanja ekonomske povijesti Dalmacije. Borislav Grgin daje pregled mišljenja novije hrvatske historiografije – I. Adamčeka, N. Klaić, S. Antoljaka, I. Kampuša, o uzrocima, vodstvu i programu velike seljačke bune u Hrvatskoj 1572.–1573. godine. Lovorka Čoralić i Damir Karbić govore o tematskoj okosnici i strukturi časopisa *Croatia Christiana Periodica*, koji od 1977. izdaje Institut za crkvenu povijest Katoličkoga bogoslovskeg fakulteta s ciljem unapređivanja znanstvenog istraživanja crkvene povijesti i njezine popularizacije. Naglasili su da je časopis značajan doprinos razvoju suvremene hrvatske historiografije, te da ga posebice vrijednim čine bibliografski prilozi o različitim temama iz crkvene povijesti koji se objavljuju u svakom broju. Lovorka Čoralić je u radu »Literatura o agrarno-proizvodnim odnosima u Dalmaciji u srednjem vijeku« uputila na razvojne smjerove hrvatske historiografije u istraživanju agrarno-proizvodnih odnosa i svakodnevnih agrarne prakse na dalmatinskom obalnom i otočnom području u povijesnom razdoblju ranog i razvijenog srednjovjekovlja.

U rubrici »Znanstveni skupovi« objavljena su tri priloga. L. Čoralić i D. Karbić izvještavaju o znanstvenom skupu održanom u Zagrebu i Novom Vinodolskom u listopadu 1990. u povodu stote obljetnice smrti hrvatskog pjesnika i državnika Ivana Mažuranića.

L. Čoralić i Marija Karbić izvještavaju o međunarodnom znanstvenom skupu »Isusovci na vjerskom, znanstvenom i kulturnom području u Hrvata«, održanom u studenome 1990. u Zagrebu, a Ivo Goldstein o I. jugoslavenskoj konferenciji bizantologa (Zadar, listopad 1990.)

U rubrikama »Ocjene i prikazi« i »Bilješke« uvršten je niz zanimljivih priloga o knjigama i časopisima objavljenim u razdoblju od 1987. do 1991.

U posljednjem prilogu – In memoriam dr. Ljerki Kuntić, docentu Filozofskog fakulteta u Zagrebu, Petar Strčić navodi vrijedne rezultate njezinih istraživanja novovjekovne povijesti, napose vanjskopolitičkog aspekta hrvatske politike u drugoj polovici XIX. stoljeća.

Zoran Grijak

HISTORIJSKI ZBORNIK, XLV (1), Zagreb, 1992., 374 str.

Novi broj Historijskog zbornika odlikuje se zanimljivošću znanstvenih priloga. U prvoj rubrici objavljeno je osamnaest studija (12 izvornih znanstvenih članaka, 4 pregledna članka, te jedno pozvano predavanje i izlaganje sa znanstvenog skupa).

Petar Strčić upućuje na donedavno nepoznatu rukopisnu ostavštinu Božidara Magovca, koju je obitelj Magovac 1991. poklonila Arhivu IIAZU. Naglašava da ona premašuje okvire biografskog priloga, jer sadržava podatke bitne za razumijevanje važnih povijesnih događaja, zbivanja i ličnosti. Posebno vrijednim smatra dio građe koju je Magovac prikupljao za pisanje djela o braći Antunu i Stjepanu Radiću. Franko Mirošević razmatra uzroke zbog kojih Kraljevina SHS nije posvećivala gotovo nikakvu pozornost hrvatskom brodarstvu, unatoč tome što je ono moglo postati jedna od njezinih najvažnijih go-